

Rachel Boba Santos: *Crime analysis with crime mapping*

(Kriminalistična analitika s kartiranjem kriminalitete). Sage 2013, 333 strani

Varnost je postala izredno pomembna vrednota sodobne družbe. Nedvomno je skrb zanjo glavna naloga vseh organov zagotavljanja varnosti. Ena izmed prednosti sodobne policije je zmanjševanje kriminalitete in nereda. Analiza kriminalitete in kriminalnega vedenja (zbiranje podatkov, iskanje povezav, analiza vzorcev ipd.) sta predmet človekovega zanimanja vse od davne zgodovine do danes. V sedanjem času kriminalistična analitika kot disciplina obsega detajlni razvoj analiziranja kriminalitete. Boba Santos ga v pričujočem delu opredeljuje kot sistematični proces, v katerem so podatki o kriminaliteti in drugi s kriminaliteto povezani dejavniki zbrani ter shranjeni za daljša časovna obdobja. Moderna kriminalistična analitika poleg nekoč uporabljenih lastnih opazovanj in spominov o kriminalitetnih incidentih danes uporablja kompleksen računalniški sistem, s katerim izvaja različne analitične tehnike; vse od razvrščanja enostavnih analiz vzorcev do zapletenih statističnih analiz.

Pomemben sestavni del kriminalistične analitike je kartiranje kriminalitete, prikazovanje prostorskih in časovnih podatkov izbranih (kriminalnih) dogodkov na kartah ter njihovo nadaljnje analiziranje. Cilj kartiranja je sinteza in prikaz večine ugotovitev raziskovalnega dela na jasnih in preglednih kartah, kar omogoča hitro prikazovanje ter učinkovito in z analitičnimi metodami podprto sklepanje o pojavih na določenem območju. Največjo prednost kartiranja v okviru kriminalistične analitike predstavlja možnost, da vidimo in ugotovljamo nove povezave med podatki, ki jih imamo. Z analizo baz podatkov analitiki dejansko ustvarijo nove informacije, ki njim, njihovim sodelavcem in nadrejenim pomagajo pri sprejemanju odločitev. Proces izbiranja in prikazovanja sistematičnih informacij je možno razdeliti v štiri oblike: 1. kartiranje časa, 2. kartiranje prostora, 3. kartiranje incidentov in 4. kartiranje atributov žrtev in/ali osumljencev, pri čemer z modeli lažje in hitreje razumemo procese v realnem svetu, ko jih prikažemo na poenostavljen, razumljivejši način.

Čeprav ima danes kartiranje kriminalitete izredno pomembno vlogo pri kriminalistični analitiki, se je šele pred približno dvema desetletjema uveljavilo v praksi in postalo sestavni del analitike. Vendar prvi začetki proučevanja prostorskih porazdelitev odklonskih pojavov sežejo na začetek 19. stoletja. Kot enega izmed prvih primerov kartiranja zgodovinarji navajajo primer iz leta 1854, ko je dr. John Snow s pomočjo kartiranja žarišč v Londonu lociral izvor kolere v enem izmed vodnjakov. Posebnost točk, ki jih je uporabljal dr.

Snow, je v tem, da je poleg vsake točke pripisal podatek, tj. kraj in čas pojava posameznega primera kolere.

Kriminalistična analitika kot disciplina se v Evropi razvija po ustanovitvi prve moderne policijske enote v Londonu na začetku 19. stoletja, ko je leta 1844 v okviru metropolitanske policije ustanovljen oddelek preiskovalcev, katerih naloga je bila identificirati kriminalne vzorce z namenom pomagati pri reševanju primerov. V Združenih državah Amerike prvi začetki kriminalistične analitike sežejo v prvo desetletje 20. stoletja. Po letu 1900 je August Vollmer, eden najbolj znanih policijskih reformatorjev, med drugim podprl uporabo označevanja kriminalnih dogodkov na kartah, pri čemer so na začetku uporabljali bucike ali žebličke. Vollmer je poleg kartiranja dogodkov zahteval tudi redno analizo policijskih poročil, kar štejemo med prve začetke kriminalistične analitike.

Delo Bobe Santos, *Kriminalistična analitika s kartiranjem kriminalitete*, je eden izmed najnovejših priročnikov na področju policijske analitike, ki podrobno in izhajajoč iz teoretične osnove opiše, analizira ter s primeri predstavi celoten postopek in vse elemente kriminalistične analitike. Knjiga je razdeljena na pet delov, sestavljenih iz sedemnajst poglavij. Poleg tega, da avtorica bralca skozi celotno knjigo vodi skozi vsako fazo procesa analitike in, kot je značilno za priročnik, detajlno opiše vsak korak ter vse prednosti in slabosti analitike, je posebnost tretje izdaje monografije v tem, da se vsako poglavje konča s povzetkom v obliki alinej in z dodatnimi uporabnimi vajami, kjer bralec dela sam. Dodane so tudi rešitve, kar bralcu omogoča, da dejansko sam izkusi vse faze kriminalistične analitike. Avtorica je dodala še dodatne povezave in navodila za vaje, dostopne na spletni strani, ki jih je oblikovala sama. Pozabila ni niti na predloge dodatne literature o obravnavanih temah, kar bralcu omogoča, da svoje znanje še bolj poglobi.

Prvi del knjige obsega teoretični uvod v področje kriminalistične analitike, kjer avtorica opredeli pojme in še posebej podrobno analizira okoljsko kriminologijo, ki velja za teoretično osnovo analitike. Na kratko predstavi razvoj analitike in kartiranja skozi zgodovino ter se posebej osredotoči na pomen in uporabnost policijske analitike pri policijskem delu. Posebej izpostavi številne možnosti za učinkovito policijsko delo, še zlasti zmanjševanje in preprečevanje kriminalitete, ob uporabi analitike ter predstavi delo policijskih analitikov in njihove karierni možnosti v Združenih državah Amerike, od koder prihaja tudi sama. V drugem delu avtorica analizira šest faz procesa krimi-

nalistične analitike, opiše vse podatke, ki so za analizo potrebni, in se dotakne tudi namena analitike na splošno. Posebno vlogo pri analitiki imajo geografski podatki in kartiranje kriminalitete, zato jim avtorica nameni celotno šesto poglavje. Tretji del v knjigi zajema predstavitev *taktične kriminalistične analitike* – proučevanje zadnjih kriminalnih incidentov in morebitne kriminalne dejavnosti na podlagi pregleda značilnosti, kot so kako, kdaj, kje se je dejavnost zgodila in so preiskovalcem v pomoč pri razvoju vzorcev, odkrivanju sledi za preiskovanje in identifikacijo osumljenca. Sestavljajo jo štiri faze: 1. taktično zbiranje podatkov o ponavljajočih se incidentih, 2. proces identificiranja vzorcev, 3. identificiranje pomembnih in uporabnih vzorcev, 4. opis in razširitev znanih vzorcev, ki jih vsako posebej avtorica razdeli v ločenih poglavjih. V četrtem delu priročnika avtorica analizira *strateško kriminalistično analitiko* – proučevanje primerov kriminala in nereda ter drugih vprašanj, povezanih s policijo, za določitev dolgoročnih vzorcev odzivanja in delovanja ter tudi za oceno policijskih odzivov in organizacijskih postopkov. S podrobnimi opisi in predstavitev primerov opiše vse tri faze strateške kriminalistične analitike: 1. analiziranje problema – proces in statistika, 2. aplikacijo tehnik v procesu analiziranja problema, 3. rezultate strateške kriminalistične analitike in razširitev obravnavanega problema. Zadnji, peti del publikacije je posvečen tretji obliki kriminalistične analitike, tj. *administrativna kriminalistična analitika* – predstavitev zanimivih ugotovitev proučevanja in analiz kriminalitete na podlagi pravnih, političnih in praktičnih vprašanj z namenom obveščati policijske predstavnike in šefe, mestne uradnike in državljane. V zaključnem poglavju pa avtorica strne svoja spoznanja in izpostavi sedanje ter prihodnje izzive.

Knjiga Bobe Santos ni zgolj učno gradivo za študente varnostnih ved, ampak je zelo uporabno gradivo za vsakega policijskega analitika in raziskovalca na tem področju. Prav tako je monografija poučno gradivo za vse tiste, ki pri svojem delu z analitiki sodelujejo, in tudi za njihove nadrejene, ki o delu analitikov odločajo ter poslušajo njihova poročila. Da določeno področje in način dela človek lahko razume, ga mora poznati. Slednje lahko zelo olajša delo in okrepi sodelovanje v enoti za analitiko in tudi sodelovanje analitikov z drugimi enotami, kar je še posebej pomembno za učinkovito in uspešno policijsko delo. Analiza gostitev kriminalitete in kriminalnih žarišč z risanjem zemljevidov ob uporabi geografskih informacijskih sistemov je ena izmed najuporabnejših in najzanesljivejših metod kriminalistične analitike, saj karte omogočajo hitro in kakovostno identifikacijo lokacij kriminalnih žarišč ter v veliki meri olajšajo nadaljnje delo policije in drugih. Čeprav izdelane karte in statistični podatki o kriminaliteti zelo malo prispevajo k razlagi, zakaj so se koncentrirala žarišča na zaznanih lokacijah pojavila, pa dobro poznavanje proučevanega območja in uporaba modelov spoznavanja omogočajo boljše razumevanje in pravilnejšo interpretacijo dobljenih rezultatov. Vse to pa so naloge in lastnosti policijskega analitika.

Boba Santos v zaključku knjige izpostavi devet razlogov oziroma načinov, kako uporaba kriminalistične analitike deluje v prid policiji in celotnemu kazenskemu pravosodju: 1. pomaga pri reševanju preiskave kaznivega dejanja; 2. poveča možnosti za kazenski pregon storilcev; 3. podpira odločitve vodilnega direktorja in sledenje poslanstvu pristojnega organa pregona; 4. predstavnike policije in kazenskega pravosodja proaktivno obvešča o trendih kriminalitete in razvija oceno ogroženosti, ranljivosti in tveganja; 5. usposablja predstavnike policije, kazenskega pravosodja in druge obveščevalne kadre; 6. pomaga pri razvoju računalniško podprte baze podatkov z namenom organizacije informacij in obveščevalnih podatkov; 7. spodbuja povezovanje in sodelovanje policistov z drugimi predstavniki kazenskega pravosodja; 8. zagotavlja skladnost z lokalnimi oziroma mestnimi, državnimi in mednarodnimi (npr. zakonodaja Evropske unije) zakonskimi pravili; 9. nudi podporo centrom za obveščanje. Pri tem avtorica poudarja, da so najboljše policijske strategije za preprečevanje in zmanjševanje kriminalitete tiste, ki so osredotočene v analizo in posledično reševanje identificiranega problema. Analiza rešenih primerov kaznivih dejanj v Združenih državah je pokazala, da so v posameznih zveznih državah pri 58 ter vse do 86 odstotkih primerov uporabili metode kriminalistične analitike in kartiranje. Nedvomno gre za visok odstotek, ki govori v prid uporabi analitike pri preiskovanju. Poraja se vprašanje o odstotku uporabe analitike in odstotku uspešno rešenih primerov na podlagi kart kriminalitete v Evropi in Sloveniji.

Glede prihodnosti kriminalistične analitike pa avtorica poudarja, da je treba odpraviti slabosti, ki so se pokazale po dveh desetletjih uporabe kriminalistične analitike, še posebej preveliko usmerjanje v taktično analitiko in kratkoročno načrtovanje, premalo in pomanjkljivo zbrani podatki na začetku in med preiskavo ter pomanjkanje ustreznega znanja in izkušenj med analitiki, preveč omejeno komunikacijo med pristojnimi organi in analitiki. Zato je pri analitiki pomembno, da dosledno upoštevamo navodila in natančno izvedemo vse faze analize izbrane oblike kriminalitete. To nam bo prihranilo čas in finančna sredstva, prav tako pa bomo dobili zanesljive rezultate analize in karto, na podlagi katere bomo uspešni pri odzivanju na kriminaliteto in njenem preprečevanju. Knjiga *Kriminalistična analitika s kartiranjem kriminalitete* si vsekakor zasluži mesto v knjižnici policije in drugih organov kazenskega pregona, ki pri reševanju primerov kaznivih dejanj uporabljajo metode analitike, prav tako pa bi morala biti osebni izbor vsakega analitika, ker mu v veliki meri lahko olajša delo ter izboljša rezultate analize.

Slovenska policija je leta 1992 začela uporabljati geografski informacijski sistem in izvajati kartiranje za zagotavljanje kakovostnejših informacij, potrebnih za učinkovito in racionalno opravljanje operativnih nalog policije. Za policijsko delo

so najbolj uporabne statistično-prostorske obdelave geolociranih podatkov o kriminalnih in drugih varnostnih dogodkih. Policija jih uporablja pri analiziranju prometnih nesreč, kršitvah javnega reda in miru, različnih skupin kaznivih dejanj (npr. tatvine, ropi, vlomi, preprodaja drog) ter drugod, kjer se pojavijo varnostni problemi in nam prostorska dimenzija skupaj z uporabo večplastne analize podatkov o dogodkih omogoča boljši pregled in razumevanje pojava. Na področju znanstvenega raziskovanja varnostnih pojavov je bilo v preteklosti v Sloveniji pet obsežnejših raziskav, ki so obsegale analizo kriminalitete skupaj s kartiranjem. Prve štiri so bile izvedene na območju glavnega mesta Ljubljane, zadnja pa na območju Pomurja. Leta 1975 je Pečar raziskoval gostitve deviantnih pojavov v Ljubljani. Ugotovil je, da je mestno območje Ljubljane zelo neenakomerno obremenjeno s pojavi kriminalitete in storilci. Drugo raziskavo o porazdelitvi odklonskih pojavov v Ljubljani so leta 2001 izvedli Meško, Dobovšek in Bohinc. Ugotovili so večjo gostitev varnostnih pojavov na območju treh policijskih postaj (Ljubljana Center, Ljubljana Moste in Ljubljana Šiška). Leta 2004 so Klinkonova, Meško in Rebernik v študiji na območju Mestne občine Ljubljana ugotovili, da so posamezni deli Ljubljane različno obremenjeni s stopnjo kriminalitete in da socialno-demografska struktura v mestu vpliva na različne stopnje in vrste kriminalitete ter obratno. Četrto študijo na območju Ljubljane so izvedli Meško, Maver in Klinkonova. Z vidika uporabe kartiranja kriminalitete za potrebe kriminalističnega preiskovanja so analizirali gostitve kaznivih dejanj tatvin, vlomov in ropov v Ljubljani za leti 2003 in 2004. Uporabili so Kanelovo metodo gostitev, ki je pokazala zgostitve proučevanih oblik kriminalitete v centru slovenske prestolnice in njihovo raztezanje po glavnih prometnicah proti obrobju mesta. Zadnja iz zbirke petih znanstvenih raziskav, ki

so uporabile metodo kartiranja kriminalitete in izvedle vsaj delni proces kriminalistične analitike, je bila analiza gostitev ekološke kriminalitete v Pomurju. Emanova, Meško in Ivančič so ugotovili, da na območju Policijske uprave Murska Sobota največji problem v letih 2008–2010 predstavljajo onesnaževanje vode, mučenje živali in nezakonit lov ter odpadki.

Zgodovina kartiranja kriminalitete in analiz zaznanih gostitev kaže na razvijajoče se področje v Sloveniji ter zavedanje raziskovalcev in policistov, kako zelo pomembna je kriminalistična analitika skupaj s kartiranjem kriminalitete za delo policije. Pomembno je, da v okviru kriminalistične analitike pri geografskem proučevanju in analizah kriminalitete vedno upoštevamo tudi vplive fizičnega in družbenega okolja na nastanek in razvoj določenega varnostnega pojava. Le tako problematiko kriminalitete obravnavamo celostno. Če analizirani podatki niso zanesljivi in veljavni, ne bomo dobili realne slike kriminalitete na določenem območju in vsi izvedeni ukrepi bodo zaman. V Sloveniji so različne faze policijske analitike različno razvite. Zelo dobro je razvita strateška kriminalistična analitika, nekoliko pa se zatika pri taktični kriminalistični analitiki, kar posledično vodi v slabše rezultate analize in njihovo predstavitev v okviru administrativne analitike. Nedvomno pa analitika policistom omogoča učinkovitejšo in uporabniško prijaznejšo analizo dogodkov v izbranem okolju. Na koncu se rojeva želja, da bi tudi pri nas lahko počasi stopili izven okvirjev policijske analitike in področje razširili na celotno področje varstvoslovja ter analizirali tudi druge varnostne pojave, kot so požari, poplave, izbruh bolezni, teroristični napadi in drugi dejavniki ogrožanja varnosti.

Katja Eman

Crime and Transition in Central and Eastern Europe

(Kriminaliteta in tranzicija v Srednji in Vzhodni Evropi), ur. Alenka Šelih in Aleš Završnik.
New York: Springer, 2012, 282 strani

Knjiga *Crime and Transition in Central and Eastern Europe*¹ govori o trendih kriminalitete ter dogajanju na področju kriminalitete in kaznovalne politike od konca II. svetovne vojne do danes. Znanstvena monografija obsega deset prispevkov znanih raziskovalcev¹ z območja Srednje in Vzhodne

Evrope. Prispevki so razvrščeni v pet sklopov: 1) Spremembe kriminalitete in njen nadzor; 2) Politike, mediji in strah pred kriminaliteto; 3) Nadzorovanje, policijska dejavnost in kaznovalna politika; 4) Nastajajoče oblike kriminalitete; in 5) Dekonstrukcija tranzicije. Vsak del je zaključena celota raziskovalnih rezultatov in ugotovitev. Razprave avtorjev izhajajo iz poznavanja dejanskega stanja v posameznih državah Srednje in Vzhodne Evrope, kjer tudi sami živijo in delujejo, zaradi česar nedvomno drži navedba Katje Franko Aas, da je v monografiji zajeta zgodba o .preostali (ne-zahodni) Evropi, ki jo za spremembo pišejo kriminologi s tega območja. Avtorji

¹ Konrad Buczkowski, Martin Cejp, Primož Gorkič, Velinka Grozdanić, Zoran Kanduč, Witold Klaus, Anna Kossowska, Miklós Lévay, Igra Martinović, Vesna Nikolić-Ristanović, Irena Rzeplińska, Mirosław Scheinost, Alenka Šelih, Hajrija Sijerčić-Čolić, Dagmara Woźniakowska-Fajst in Aleš Završnik.

so dejansko živeli v času socialističnega režima in tudi v obdobju procesa sprememb, t.i. tranzicije, ko so države Srednje in Vzhodne Evrope vstopile v obdobje demokratičnih reform in liberalizacije gospodarstva, ki ponekod še vedno traja. Ravno zato, ker so živeli v preteklem obdobju in ga preživeli in ker še sedaj spremljajo dogajanja v domačem okolju, je njihova interpretacija dogajanja v zvezi s kriminaliteto in kriminalitetno politiko toliko bolj realna, življenjska in neidealizirana ali ne pretirana, kot včasih zvenijo besede «zahodnih» strokovnjakov o dogajanju v «ne-zahodnem» delu Evrope. Ne le, da je urednikoma uspelo zbrati dela priznanih kriminologov, ampak je avtorjem uspelo poleg nazornega opisa in analize dogajanja v državah, iz katerih prihajajo, primerjati dogajanje z drugimi državami Srednje in Vzhodne Evrope. Le-to je še posebej pomembno za vse tiste generacije, ki so se rodile po letu 1990 in vseh teh sprememb ter preteklega režima niso doživele. Primerjave so razkrile marsikatero podobnost na področju trendov kriminalitete ter kriminalitetne in kaznovalne politike med posameznimi državami, kot so zaostrovanje kaznovalne politike, porast organizirane kriminalitete, posebne oblike gospodarske kriminalitete pri prevzemih državnih podjetij, vpliv penalnega populizma, zlorabe medijev v politične namene. Ne zgolj pomembne teme o kriminaliteti in kaznovanju in zanimive ugotovitve v primerjavi dogajanja v procesu tranzicije med državami, ampak različni vidiki trendov kriminalitete ter z njo povezani kriminalitetna in kaznovalna politika predstavljajo rdečo nit publikacije, ki bralca pritegne, da vztraja pri branju od začetka do konca, največkrat pozitivno presenečen nad pozitivnimi pogledi na pretekli socialistični režim in negativno nad težavami ter zlorabami, ki so spremljale tako želeni proces demokratizacije družbe v Srednji in Vzhodni Evropi.

Prvo poglavje o kriminaliteti in nadzoru kriminalitete v tranzicijskih državah je izčrpen in zaključen uvod v celotno monografijo, saj Šelihova primerja dogajanje na področju kriminalitete in kriminalitetne politike med državami Srednje in Vzhodne Evrope v obdobju tranzicije. Avtorica izpostavi glavne probleme, s katerimi so se države v tem obdobju soočale. Politične, ekonomske in socialne spremembe so v posameznih državah imele več, v drugih pa manj vpliva na kriminaliteto, kriminalitetno politiko in celoten nadzor nad kriminaliteto. Za države tega dela Evrope je tranzicija pomenila uvajanje sprememb v zakonodajo, sodstvo in kazensko-pravne sisteme, pri čemer so bile v večini držav največji izziv spremembe celotnega sistema in organizacije policije, tožilstev, sodišč in zaporniškega sistema. Avtorica poudarja, da kljub temu, da so se v tranzicijskih državah oblikovali njim lastni sistemi na področju kazenskega pravosodja, so si ti v posameznih elementih podobni, vsem pa je skupno to, da se v veliki meri razlikujejo od zahodnih sistemov. Šelihova poudarja, da se je v začetku 21. stoletja kljub izpostavljanju pomena človekovih

pravic in njihovega varstva, kriminaliteta v tem delu Evrope stabilizirala. Ostaja vprašanje, kako bo v prihodnosti, v katero smer bo šel razvoj kazensko-pravnega sistema in njegovih politik, še posebej ob «izzivih» ekonomske krize in vsesplošnega pomanjkanja, kjer vloga socialne politike vedno bolj izstopa.

Kossowska, Buczkowski, Klaus, Rzeplińska in Woźniakowska-Fajstova so se dotaknili treh pomembnih dejavnikov, ki so v obdobju tranzicije večkrat odigrali ključno vlogo v posameznih državah Srednje in Vzhodne Evrope. Politika oziroma politiki, mediji in družbeno dojetje kriminalitete so med seboj povezani, zato so politične spremembe v osemdesetih in devetdesetih letih prejšnjega stoletja nedvomno vplivale na strah pred kriminaliteto, politizacijo kriminalitete in vpliv medijev na poročanje o kriminaliteti ter njeno dojetje s strani družbe. Avtorji, izhajajoč iz dogajanja na Poljskem po letu 1989, v primerjalni analizi z drugimi državami odkrijejo, da so se kriminologi soočali s podobnimi oblikami vedenja posameznih politikov in državnih vodij, ki so takratne družbene pojave, kot je kriminaliteta, potencialni in izkoriščali populizem za širjenje svoje moči. Prav tako kriminologi poročajo o podobnih odzivih medijev in njihovem poročanju o kriminaliteti (npr. «krvavi tisk») ter njihov vpliv na strah pred kriminaliteto.

Završnik je proces tranzicije in z njo povezane trende kriminalitete opisal skozi prizmo sprememb na področju nadzora, ki je potekalo od državne varnosti do zasebne varnostne industrije. Tudi na področju družbenega nadzorstva so ekonomske, socialne in politične spremembe v dobi postsocialistične tranzicije ob razvoju tehnologije in metod nadzora povzročile, da so se države Srednje in Vzhodne Evrope usmerile v ustanavljanje zasebnih varnostnih podjetij in prenos posameznih varnostnih nalog organov formalnega družbenega nadzorstva na zasebne varnostne agencije. Prav tako so policija in drugi organi znotraj kazensko-pravnega sistema ugotovili, da spremembe na področju kriminalitete (npr. porast organizirane kriminalitete in nove oblike kriminalitete, kot so kibernetika in ekološka kriminaliteta) zahtevajo nove oblike obveščevalno-varnostnih metod in orodij za nadzor. Vsekakor vsaka takšna sprememba vedno prinese tako dobre (razbremenitev policije, nabava nove in boljše opreme za varovanje državljanov) kot tudi slabe posledice (zlorabe pooblastil in nasilništvo varnostnikov, porast nadzornih kamer na zgradbah in mestnih ulicah).

Države Srednje in Vzhodne Evrope so v procesu tranzicije uvedle demokratično policijsko dejavnost, katere ključne vrednote so: služiti civilni družbi in jo varovati, transparentnost, odgovornost, integriteta, reprezentativnost, avtonomija znotraj policijske organizacije (t.i. decentralizacija) in profesionalizem. Na drugi strani je tranzicija prinesla porast organizirane kriminalitete, ki je v veliki meri izrabila odpravo totalitarne policijske dejavnosti v svoj prid. Gorkič je provokativen, ko

naševa težave demokratične policijske dejavnosti pri odzivanju na organizirano kriminaliteto, pri čemer izstopajo decentralizacija, odgovornost in transparentnost. Avtor na podlagi študije primera ugotavlja, da so za uspešen boj zoper organizirano kriminaliteto potrebne enake represivne metode, kot so jih v izpostavljenih državah uporabljali v režimih pred letom 1989, z drugimi besedami, v predtranzicijskih političnih sistemih. Čeprav obstajajo mnoge uporabne metode za boj zoper organizirano kriminaliteto, kot so sodelovanje z bankami in davničnimi organi ter obveščevalnimi službami, tovrstna policijska dejavnost včasih postavi vrednote demokratične družbe (posebej varstvo človekovih pravic in dostojanstva) pod vprašaj, če želi biti uspešna v tem boju. Slednje po mnenju avtorja velikokrat spominja na delovanje policije v nekdanjih režimih, pa vendarle so vladavina prava ter z njo povezani transparentnost in odgovornost pomembne razlike, ki policijsko dejavnost v tem delu Evrope določajo kot demokratično.

Lévay je predstavil analizo kaznovalne politike, kriminalitete in političnih sprememb v državah Srednje in Vzhodne Evrope pred in med obdobjem tranzicije ter v času po njej. Avtor najprej razpravlja o vplivu političnih sprememb na kriminalitetno in kaznovavno politiko na Madžarskem po letu 1989, potem pa naredi še primerjavo s Češko Republiko, Poljsko in Slovenijo. V izbranih državah je potrdil vpliv narave političnega sistema na značilnosti kaznovalne politike. Demokratizacija političnih sistemov je vplivala na humanizacijo in racionalizacijo rigorozne, v kaznovanje z zaporom usmerjene kaznovalne politike socialističnih režimov, in se usmerila v spoštovanje človekovih pravic v navedenih državah. Ugotovil je, da širjenje področja kazenskega prava, strožja kaznovalna politika in s tem porast števila zaporske populacije ni »nasledstvo«² socialistične preteklosti, ampak je posledica t.i. «vladanja prek kriminalitete» (zlorabe kriminalitetne statistike za zavajanje državljanov) in penalnega populizma vladajoče elite.

Cejp in Scheinost sta nadaljevala Gorkičevo razpravo o problemu organizirane kriminalitete v sodobni družbi. V vseh državah, ki so doživele proces tranzicije, je organizirana kriminaliteta resen problem. Porast organizirane kriminalitete in pojav posameznih novih oblik sta posledica spremembe političnega sistema in razvoja tržno naravnane družbe. Posebej problematični sta gospodarska in finančna kriminaliteta, ki sta zlorabili ekonomski položaj v državah. Privatizacije nekoč državnega premoženja so primeri *par excellence*. Avtorja ugotavljata, da sta tudi v tem primeru organizirana in gospodarska kriminaliteta zelo tesno povezani, način delovanja kriminalnih združb med državami v tranziciji pa je zelo podoben. Izjema niso niti države Balkana, kjer so oboroženi spopadi dodatni dejavnik v prid kriminalni dejavnosti. Avtorja predstavitava več različnih scenarijev razvoja organizirane in beloovratniške kriminalitete ter odzive organov formalnega družbenega nadzor-

stva, pri čemer še posebej izpostavljata problem korupcije in klientalizma. Tudi Grozdaničeva in Martinović razpravljata o problemu korupcije, ki meče velik madež na države v tranziciji. Avtorja menita, da bo v državah Srednje in Vzhodne Evrope najtežje kot del politične kulture razviti zavedanje o nevarnosti in negativnih učinkih korupcije za družbo na splošno in za posameznike, ki sodelujejo v koruptivnih dejanjih z namenom pridobivanja finančnih koristi, s tem početjem pa izgubljajo moralno integriteto in človeško dostojanstvo.

Nikolić-Ristanovićeva je predstavila študijo primera trgovanja z ljudmi na območju Srbije ter primerjala dejavnost organizirane kriminalitete na območju Srednje in Vzhodne Evrope. Gre za eno izmed najbolj donosnih, najbolj razširjenih in najbolj okrutnih oblik organizirane kriminalitete. Za kriminologe so zanimive ugotovitve glede motivacije in racionalizacije kriminalnega vedenja, ko storilci na dnu lestvice, boreč se za lastno preživetje, lastno krivdo pripisujejo žrtvam, pri čemer so pri tihotapljenju še posebej okrutne v prostituciji vpletene ženske.

Spremembam v procesu tranzicije se ni izognilo niti mladoletniško pravosodje. Sijerčić-Čolićeva opisuje vpliv tranzicije na mladoletniško prestopništvo. Socialne spremembe, ki so bile sestavni del tranzicije v srednje- in vzhodno-evropskih državah, so imele velik vpliv na mladoletnike in njihovo delinkvenco. Spremembe vrednot in njihovo oblikovanje v novonastali demokratični družbi ter manj strog odziv družbe na t.i. družbeno nesprejemljiva dejanja so povzročili porast mladoletniškega prestopništva. Avtorica je v Bosni in Hercegovini analizirala vzroke, posledice in trende, kjer še posebej izstopa vpliv vojnega obdobja in povojnih travm, ki so na tem območju še povečale stopnjo in spremenile oblike mladoletniške delinkvence. Kljub podobnim trendom na področju mladoletniške delinkvence so se države odzivale različno in sprejele drugačno zakonodajo (npr. Slovenija, Hrvaška, Češka Republika, Poljska, Madžarska in Srbija), druge pa so še vedno v procesu sprejemanja le-te.

Deseto in zadnje poglavje v knjigi omogoča pogled od zgoraj na dogajanje v obravnanih državah v obdobju tranzicije. Kanduč od daleč 'pogleda' na proces tranzicije v Srednji in Vzhodni Evropi ter ga analizira. Avtor meni, da je za razumevanje t.i. (post)socialističnih družb pomembno poznavanje stare teme 'kriminaliteta in kaznovanje', saj je bil koncept kriminalitete uporabljen kot močno ideološko orodje v samem procesu oblikovanja kapitalistične postsocialistične demokratične družbe v državah Srednje in Vzhodne Evrope. Avtor poudarja problem strukturnega nasilja in (organiziranega) kriminala, ki sta skrita za osnovnimi tranzicijskimi procesi, kot so denacionalizacija, privatizacija, izkoriščanje in poniževanje delavskega razreda, finančne prevare in korupcija. Kanduč meni, da so neupravičene neenakosti med ljudmi, povečevanje

razrednih razlik in porast števila revnih, ki so na robu preživetja, rast prekarne delo, neracionalna organizacija v dobiček usmerjenega gospodarstva in čezmerno okoljsko izkoriščanje, najbolj škodljiv pojav v sedanjem političnem sistemu, znanovanem z gospodarsko krizo. Avtor poudarja, da ni groteskna zgolj zastarelost vladajoče kapitalistične oblasti, ampak tudi njeno begajoče neumno prepričanje, da živijo v temnih, možgansko mrtvih, vrtoglavih in hitrih post-modernih časih.

Monografija o kriminaliteti in tranziciji v srednje- in vzhodno-evropski regiji je pomemben prispevek na področju kriminologije na tem geografskem območju ter širše v svetu, saj gre za prvo delo, ki analizira trende kriminalitete in kriminalitete politike v obdobju sprememb in prehoda iz socialistične v demokratično družbeno ureditev in opisuje stanje z vidika lastne izkušnje. Poseben pomen ima upoštevanje družbenih okoliščin na tem območju, ki jih je treba doživeti, da jih lahko v celoti razumemo. Knjiga je nedvomno ključnega pomena za kriminologe, ki proučujejo kriminaliteto in z njo povezane pojave, kot tudi za druge posameznike, ki pri svojem delu želijo razumeti dogajanje v obdobju tranzicije v ne-zahodnem delu Evrope. V delih zajeto dogajanje pred, med in po obdobju tranzicije daje knjigi posebno vrednost, saj bralec lahko razume vsa tri obdobja ter dojame, zakaj je prišlo do posameznih sprememb na področju kriminalitete in kazenskega pravosodja ter kaj so te spremembe povzročile. Monografija je lahko odlično dodatno študijsko gradivo, ki študentu pokaže drugi vidik problema kriminalitete in odzivanja nanjo. Prav tako pomembno je razumevanje splošnega dogajanja v družbi in njenih odzivov na kriminaliteto ter kaznovanje le-te. Urednikom je uspelo zbrati dela, ki se dotikajo perečih problemov sodobne družbe, kot so korupcija, organizirana gospodarska kriminaliteta, manipulacija medijskega poročanja in strah pred kriminaliteto ter problem penalnega

populizma. Avtorji dejansko nastavijo ogledalo trenutnemu stanju v družbi in 'demokratičnim' voditeljem, ki za vse slabo krivijo preteklost in bivši režim, čeprav pogled od bližje razkrije nekoliko drugačno resnico o obdobju in dogajanju pred tranzicijo, med njo in v času po njej v državah Srednje in Vzhodne Evrope. Pa vendarle ima vsaka zgodba dve plati in vsako obdobje ter vladajoči mu politični režim svoje dobre in slabe lastnosti. Morda ne bi bilo slabo učiti se iz zgodovine in preteklih izkušenj, saj nedvomno drži, da napake drugih najmanj bolijo. Zato bi bilo dobro, da jih ne ponavljamo in da dandanes, v moderni in globalizirani kapitalistični družbi še naprej sledimo načelom demokratične ureditve in zaključimo proces oblikovanja vrednot, ki smo jih med prehodom izgubili, zaradi česar se soočamo s težavami sodobne družbe, kjer kriminaliteta ni nobena izjema. Nedvomno pa drži, da vsi sodobni izzivi za kriminologe niso nasledstvo nekdanjega režima. Večina jih je posledica različnih dogajanj v samem procesu tranzicije in po njem, zato je knjiga *'Kriminaliteta in tranzicija v Srednji in Vzhodni Evropi'* nedvomno pomemben mejnik za razumevanje trendov kriminalitete ter oblikovanja kriminalitetne in kaznovalne politike v tem delu Evrope. Proces prehoda v demokratično in v kapitalistično gospodarstvo usmerjeno družbo je treba dokončati, vendar pa nas, kot so pokazali avtorji izbranega dela, čaka še veliko dela in prilaganja. Pogled od daleč razkriva, da nas tako v Sloveniji kot tudi v drugih post-tranzicijskih državah bolj kot gospodarska kriza pesti 'kriza' vrednot oziroma splošno pomanjkanje le-teh. Zato bi lahko začeli pri sistemu vrednot, ki se kaže kot najmanj uspešen 'projekt' post-moderne družbe, ter na prvo mesto poleg spoštovanja človekovih pravic in svoboščin postavili (kazensko) odgovornost političnih voditeljev, kot eno od temeljnih vrednot demokratične družbe.

Katja Eman

Per-Olof H. Wikström, Dietrich Oberwittler, Kyle Treiber in Beth Hardie: Breaking Rules: The Social and Situational Dynamics of Young People's Urban Crime

(Kršenje pravil: družbena dinamika in dinamika okoliščin kriminalitete mladih iz urbanih okolij). Oxford University Press, Oxford, 2012, 479 strani

Knjiga »Breaking Rules: The Social and Situational Dynamics of Young People's Urban Crime« avtorjev Per-Olofa H. Wikströma, Dietricha Oberwittlerja, Kyle Treibera in Beth Hardie predstavlja teorijo in izsledke študije PADS+ ali študije razvoja adolescentov in mladih odraslih iz mesta Peterborough. V prvem delu avtorji predstavijo teorijo situacijskega delovanja (v nadaljevanju SAT), rezultate pilotske

študije in intervjujev s starši udeležencev, merska orodja, ki so jih pri raziskovanju uporabili, kratek pregled policijskih statistik ter izsledke o kriminaliteti mladih, nagnjenosti k prestopniškemu dejanjem in izpostavljenosti kriminogenim okoliščinam. Drugi del knjige obsega analizo prostorskega izvajanja prestopniških dejanj s predstavitevijo Peterborougha, strnjene rezultati intervjujev in prostorsko predstavitevijo najbolj

kriminogenih območij mesta. V tretjem delu se avtorji posvetijo situacijski dinamiki mladoletniške kriminalitete, kjer primerjajo vpliv nagnjenosti mladih k izvrševanju prestopkov in vpliv okolja na pojav ter številčnost prestopkov, zadnji, četrti del pa predstavlja zgoščene zaključke celotne študije.

Teorija SAT je splošna teorija moralnega delovanja, katere cilj je pojasniti, zakaj ljudje upoštevajo in prekršijo moralna pravila, pri čemer je prestopok obravnavan kot podkategorija splošnejše kategorije prekršitve moralnega pravila (Wikström, Oberwittler, Treiber, Hardie, 2012: 12). Avtorji menijo, da ne obstaja temeljna razlika med razlago, zakaj ljudje na splošno upoštevajo ali prekršijo moralna pravila in zakaj upoštevajo ali kršijo pravila, *opredeljena z zakonom*. Osnovni vzročni procesi so enaki, zato lahko po mnenju avtorjev oba pojva pojasnimo z isto razlago. Druga prednost takšne interpretacije kršenja pravil je v tem, da se izognemo problemu, da so nekatere dejavnosti definirane kot kaznivo dejanje ob določenem času ali na določenem prostoru, ob drugem času ali na drugem prostoru pa ne. Se pravi, da teorije SAT ne zanima, zakaj je določeno dejanje kriminalizirano ali zakaj obstajajo določena pravila, temveč zakaj ljudje upoštevajo pravila ali jih kršijo (Wikström, Oberwittler, Treiber, Hardie, 2012: 13).

Bistvo teorije SAT predstavlja *situacijski mehanizem*, postopek zaznavanja in izbire, ki povezuje osebe, njihovo okolje ter njihovo delovanje. Delovanje posameznika pojasnjujejo kot produkt posameznikovega dojemanja izbire delovanja in naknadnega izbora delovanja na podlagi izbire. Pri razlagi moralnega delovanja in kriminalitete teorija SAT združuje behavioristične, deterministične pristope ter pristope, utemeljene na principu svobodne volje. Temeljna ideja je, da posameznik lahko deluje po principu *navade* ali pa racionalnejše *presoje*. Teorija predpostavlja, da ljudje uveljavljamo svobodno voljo in samonadzor ter se odzivamo na zastraševalne/generalnoproventivne ukrepe le, kadar presojamo. Ali izbira temelji na presoji ali na navadi je odvisno od posameznikove seznanjenosti z okoliščinami, v katerih deluje; ponavljajoča izpostavljenost določenim okoliščinam vodi k delovanju, ki postane avtomatizirano (temelječe na navadi).

Moralna pravila vplivajo na osebe, da delujejo na določen način; prav tako vplivajo na to, da te osebe dojemajo določene alternative delovanja in izberejo določeno izbiro za svoj odziv na okoliščine. Moralna pravila se uveljavlja na dva načina: preko samonadzora in zastraševanja. Nadzor je pomemben *zgolj* v primeru, ko obstaja neskladje ali konflikt glede uporabe moralnih pravil. **Nadzor** avtorji definirajo kot „uveljavljanje moralnih pravil“. Učinkovit nadzor pripravi ljudi, da delujejo v skladu z moralnimi pravili, in začne delovati, ko ljudje *presojamo* o alternativah delovanja. Nadzor ni pomemben pri delovanju *iz navade*, pri katerem je delovanje

„avtomatski“ odziv na ponavljajočo se izpostavljenost določenim okoliščinam.

Motivacija – ali »k cilju usmerjena pozornost« – se lahko pojavi prek skušnjave in provokacije. Če posameznik naleti na *priložnost* za izpolnitev želja ali izpolnitev obveznosti, bo verjetno doživel *skušnjava*, da bi neko dejanje tudi storil, medtem ko nezaželene motnje in *napetosti* lahko povzročijo *provokacijo* (občutke razburjenja ali jeze, usmerjene proti zaznanemu viru napetosti). Motnje so lahko fizične (na primer, ko nekdo drugo osebo fizično ovira) ali verbalne (npr. žaljivke). Skušnjave in provokacije niso edina motivacija, vendar se kot pobudniki pri moralnem delovanju večinoma pojavljajo prav te.

Motivacija usmerja osebo v delovanje; ker se posamezniki med seboj razlikujemo po svojih željah, obveznostih in občutljivosti za napetosti, te razlike pomenijo tudi različno delovanje, za katerega so posamezniki motivirani. Ko se pri določeni osebi vzpostavi motiv, ko je njena pozornost usmerjena na cilj, bo ta oseba glede na svojo moralno držo zaznavala določene alternative delovanja. V povezavi z motivacijo ali pa kar na podlagi motivacije bo nato prišla do določenih moralnih odločitev.

Izbire delovanja iz navade se pojavijo, ko ljudje dojemajo samo eno možnost za delovanje; v tem primeru je izbira samodejna. Pri tem velja opozoriti, da če oseba dojemata tudi možnost »ne storiti dejanje«, ima na voljo že dve izbiri, se pravi, da v tem primeru ne moremo govoriti v dejanju navade. Osebe pri tem načinu izbire delovanja ne kažejo svobodne volje ali samonadzora, ker prepuščajo okoliščinam, da določijo delovanje, in sicer tako, da upoštevajo prvo alternativo, ki jim v tistih okoliščinah pride na misel (Wikström, 2006; Wikström & Treiber, 2007).

Do **moralne presoje** pride, kadar oseba *namerno* upošteva več kot eno možnost delovanja. Presoja vključuje zbiranje in analiziranje informacij, ki so pomembne za različne alternative, ter odločanje na podlagi zbranih informacij, katera izbira je najprimernejša. Presoja omogoča ljudem, da ponotranjijo nadzor nad delovanjem. Samonadzor je pomemben za moralno ukrepanje, saj ljudem omogoča, da ravnajo v skladu s svojimi osebnimi moralnimi pravili, četudi so motivirani, da bi ta pravila prekršili (Wikström in Treiber, 2007).

Na sposobnost za udejanjanje samonadzora vplivajo relativno stabilne osebne značilnosti, vseeno pa je ta sposobnost prav tako dovzetna za prehodne vplive, kot so omamljanje, čustvena nestabilnost in raven stresa (Wikström in Treiber, 2007). Samonadzor pride v poštev *zgolj* v procesih delovanja, kjer oseba presoja, ker zaznava konflikt med svojo (navzven usmerjeno) motivacijo za ukrepanje in svojimi osebnimi moralnimi pravili.

Eden od najpomembnejših razvojnih mehanizmov teorije SAT je *moralna vzgoja*. SAT trdi, da ljudje pridobijo lastna moralna pravila s ponotranjanjem širših moralnih pravil in njihovih izkustev s pravili (moralnih izkustev) v procesu učenja, ki upošteva odzive ostalih na delovanje in ugotovitve o delovanju drugih.

Če se nagnjenost osebe k vključitvi v določeno kršenje pravil preplete z negativnimi okoliščinami, v katerih se ta oseba razvija, bo njen vzorec kršenja pravil stabilen. Naj predstavimo primer: osebe, ki so osebnostno nagnjene k namernemu škodovanju drugim in delujejo v okoliščinah, ki prispevajo k namernemu škodovanju drugim (kjer se škodovanje drugim ne kaznuje ali se ga celo odobrava), bodo verjetno še naprej tako delovale, tiste osebe, ki niso nagnjene k škodovanju drugim in ki se razvijajo v okoljih, ki ne vodijo h kršenju pravil (kjer je oseba kaznovana ali vsaj ošteta za vsako škodovanje drugim), verjetno ne bodo začele s takim početjem.

Družbene značilnosti okolja vplivajo na nastanek in stabilnost ugodnih (ali neugodnih) okoliščin za kršenje pravil. Na primer, družbe se razlikujejo glede na njihovo *splošno moralno ujemanje* – stopnjo ujemanja med njihovimi moralnimi pravili (npr. njihovo zakonodajo) in moralnimi pravili njihovih članov; večje je moralno ujemanje, manj verjetno bodo člani te družbe prekršili moralna pravila. Značilnosti družbenega okolja, kot so družbena povezanost, lahko vplivajo na pojav tega ujemanja. *Družbeno povezanost* lahko razumemo kot stopnjo prilagajanja osebnih moralnih pravil in čustev posameznikov v družbi z okoliščinami, v katerih delujejo. Manj ko ljudje prilagodijo svoja moralna pravila in čustva, da bi ustrezala tistim v okoliščinah, v katerih živijo, manj bodo družbeno (in moralno) integrirani, s tem pa bo verjetneje, da bodo kršili moralna pravila.

Družbeno vključevanje je proces, s katerim ljudje prilagajajo moralna pravila in čustva, da ustrezajo moralnemu kontekstu. Družbe, pri katerih je ta proces oviran, bodo imele nižjo stopnjo družbenega vključevanja in nižjo stopnjo moralnega ujemanja, s tem pa več kršenja moralnih pravil. Če se oseba pri selitvi v novo družbeno okolje vključi uspešno, bo pridobila osebna moralna pravila, ki se ujemajo s pravili okoliščin, v katerih deluje, zato bo manj verjetno, da bo ta pravila kršila.

Predstavljajmo si sosesko, kjer prebivalci živijo dalj časa skupaj in so privzeli določena delovanja kot moralna pravila, o katerih ne razmišljajo več; od tega, da ne popivajo na javnih površinah, da ne jemljejo droge, da ne kršijo javnega reda in miru, do manjših prestopkov, kot so puščanje odpadkov na pločniku, pobiranja iztrebkov za hišnim ljubljencem. V sosesko se preseli družina, ki je do tedaj živel v soseski, kjer so bili vsi naštetih prestopki kršeni in kjer kršitelji nikoli niso bili kaznovani. Od prilagajanja njihovih osebnih moralnih pravil

pravilom soseske je odvisno, ali se bodo uklonili pritiskom novega okolja in se vedli po pravilih. Pri tem moramo pripomniti tudi to, da so pritiski različnih sosesk za dosego konformnega vedenja bolj ali manj močni, razlikuje pa se tudi nadzor.

Študija PADS+ poteka od leta 2003. Vanjo je bilo ob zadnjem merjenju zajetih preko 700 mladih iz britanskega Peterborougha. Peterborough je mesto s približno 156.000 prebivalci (cenzus iz leta 2001). Mladi, vključeni v raziskavo, so bili letno anketirani in intervjuvani. Izbrani so bili naključno med približno 2700 mladimi, starimi dvanajst let, ki so v mestu imeli stalno prebivališče. Pred prvim anketiranjem so raziskovalci opravili intervju z materami otrok o socialnih okoliščinah in otrokovi preteklosti. Vprašalniki za mlade so se z leti spreminjali, tako da so zajeli problematična področja, ki so se pojavljala (intimni odnosi, zaposlitev, šola). Intervjuji so bili osredotočeni na dogajanje v štirih dneh pred intervjujem – sodelujoči je uro za uro govoril, kaj je počel, koliko časa, s kom je bil, kje je bil, kar so zapisali v kodah in na podlagi tega ustvarili bazo podatkov o tem, kaj je ta skupina mladih počela in kam je zahajala med tednom in ob koncih tedna. Poleg metode samoprijave kaznivih dejanj so raziskovalci uporabili tudi policijske kartoteke mladih, da so primerjali njihovo poročanje z uradnimi policijskimi podatki (Wikström, Oberwittler, Treiber, Hardie, 2012: 53-61).

Rezultati raziskave na področju kriminalitete mladih so pokazali, da je 70,4 % mladih med dvanajstim in šestnajstim letom prijavilo vsaj en prestopok; vzorec mladih, vključenih v raziskavo, je bil odgovoren za 15.940 primerov prestopkov, kar so raziskovalci pomnožili za celotno starostno skupino 12–16 letnikov iz Peterborougha. Po njihovih izračunih bi se, če bi na podlagi tega vzorca sklepali na celo starostno skupino, v štirih letih (pri vseh osebah v Peterboroughu, ki so bile stare od dvanajst do šestnajst let) zgodilo 48.000 primerov prestopkov ali 26 prestopkov na dan. Ko so to številko primerjali z uradnimi policijskimi statistikami, so ugotovili, da je bilo le 7,8 % oseb, vključenih v raziskavo, ki so poročali o prestopkih opozorjenih, aretiranih ali obsojenih za prestopke, ki so jih storili (Wikström, Oberwittler, Treiber, Hardie, 2012: 113).

Najbolj pogosti prestopki so bili napadi, tatvine v trgovini in vandalizem, ki so skupaj predstavljali 71 % vseh merjenih prestopkov mladih med 12. in 16. letom, kar se je v popolnosti ujemalo tudi s policijskimi statistikami. Edina večja razlika med samoprijavljenimi dejanji in uradnimi statistikami se je pokazala pri vprašanju prižiganja ognja nekje, kjer to ni dovoljeno, saj so udeleženci raziskave prijavili 1.737 primerov, medtem ko v policijskih kartotekah ni bil zabeležen niti en primer, kar avtorji pojasnjujejo s tem, da so bili očitno ti primeri prižiganja ognja manjši prestopki, ki tudi niso imeli hujših posledic (Wikström, Oberwittler, Treiber, Hardie, 2012: 114-115).

Številčnejše poročanje o pretepih so raziskovalci povezali s pretepanjem v šolah, saj so (vsaj pri mlajšem vzorcu) opazili vzorec, da je bila žrtev pretepa običajno znana storilcu in da je bila učenec / učenka šole, ki jo je storilec obiskoval. Z leti se je odstotek pretepev neznancev oziroma otrok iz drugih šol v vzorcu povečeval, kar je nakazovalo, da so se mladi preživljali več časa izven neposredne okolice doma in šole (Wikström, Oberwittler, Treiber, Hardie, 2012: 115).

Analiza samoprijavljenih kaznivih dejanj je tudi pokazala, da je relativno majhen delež mladih odgovoren za večino storjenih prestopkov; 5,5 % vzorca je poročalo o 100 ali več primerih prestopkov, in so bili odgovorni za 47 % vseh prestopkov, ki so jih mladi poročali med 12. in 16. letom. Raziskovalci so na podlagi njihovih samoprijav izračunali, da so poročali o približno enem prestopku na teden (Wikström, Oberwittler, Treiber, Hardie, 2012: 118-119).

Ob primerjavi samoprijav in policijskih statistik so raziskovalci ugotovili, da je le eden od 140 prestopkov vodil v opomin, aretacijo ali obsodbo (večinoma zaradi tega, ker jih policisti niso mogli identificirati). Tisti mladi, ki so poročali o prestopkih in jih je policija že obravnavala, so v povprečju poročali o petkrat več prestopkih kot mladi, ki jih policija ni obravnavala, so pa v anketah priznali prestopke. Mladi »s kartotekami« so poročali tudi o več različnih prestopkih (Wikström, Oberwittler, Treiber, Hardie, 2012: 120-122).

Poleg anketiranja in intervjuvanja mladih ter intervjuvanja njihovih staršev so raziskovalci leta 2005 opravili tudi raziskavo v skupnosti, v katero so zajeli 6.615 oseb iz celotnega mesta. Zanimale so jih informacije, ki niso vključene v splošne raziskave javnega mnenja, kot na primer stanje neformalnega družbenega nadzora in družbene povezanosti v določenem okolju. Raziskovalci so nato opredelili območja mesta glede na prisotnost socialne stiske, na etnično raznovrstnost prebivalstva in na nestabilnost prebivalstva (področja, kjer se prebivalci ne selijo pogosto / se neprestano selijo), saj so na podlagi teorije sklepali, da so področja z nizko kolektivno učinkovitostjo (kjer je močno prisotna socialna stiska, kjer je veliko preseljevanja, večja etnična raznolikost, veliko družin okrnjenih) tudi področja, kjer je manj neformalnega družbenega nadzora, kar ima za posledico več kriminalitete. Njihovi izsledki (199-201) potrjujejo to teorijo, saj je bila tako definirana kolektivna učinkovitost zelo močno povezana z neredom, prekupčevanjem z drogami in prostitucijo. V območjih nizke kolektivne učinkovitosti je bilo tudi več prijavljenih prestopniških dejanj, ki so jih beležile policijske statistike.

Več kot polovica (56 %) udeležencev je poročala o prestopkih pred dvanajstim letom. Od teh je bilo 4,5 % takih, ki po dvanajstem letu niso poročali o prestopkih. Število tistih,

ki so s prestopki šele začeli, je z leti močno upadalo. Ti mladi so tudi relativno hitro zaključili s prestopki (77,7 % mladih, ki so poročali o prestopkih pred 12. letom je o prestopkih poročalo tudi ob prvem merjenju, medtem ko je le 23,1 % mladih, ki so o prvih prestopkih poročali pri petnajstih letih tudi poročalo o prestopkih leto kasneje). Po drugi strani so mladi, ki so poročali o zelo zgodnjem izvrševanju prestopkov tudi v sledečih letih poročali o nadpovprečno visokem številu prestopkov (Wikström, Oberwittler, Treiber, Hardie, 2012: 150-157).

Okoliščine prestopkov, ki so jih mladi poročali, so potrdile glavne ideje teorije SAT; največje število prestopkov se je zgodilo v okoljih, ki jih je SAT opredelila kot kriminogene (prisotnost socialne stiske, etnične raznovrstnosti prebivalstva, pogoste selitve prebivalstva). Največji odstotek prestopkov se je zgodil, ko so mladi preživljali prosti čas v nenadzorovanih aktivnostih ob prisotnosti vrstnikov, v mestu ali manjših središčih znotraj mesta, na javnih prostorih. Velik vpliv na število prestopkov je imelo nestrukturirano preživljanje časa in preživljanje časa v prej omenjenih področjih z nizko kolektivno učinkovitostjo.

Tudi v skladu s teorijo SAT je bila ugotovitev raziskovalcev, da so prestopke izvršili zgolj tisti mladi, ki so bili nagnjeni k temu; mladi z nizko stopnjo nagnjenosti k izvrševanju prestopkov so skorajda v vseh primerih in v vseh okoliščinah poročali o tem, da niso storili prestopkov. Nagnjenost k izvrševanju prestopkov so definirali kot nagnjenost mlade osebe, da zazna možnost izvrševanja posameznega prestopka in odločitev te osebe, da neko moralno pravilo prekrši. Za določitev stopnje nagnjenosti k izvrševanju prestopkov so se avtorji poslužili dveh merskih orodij, vsebovanih v vprašalniku, ki sta merili posameznikovo moralno in zmožnost uveljavljanja samonadzora. Vpliv vrstnikov se je v tudi v tej raziskavi izkazal za dobrega napovedovalca prihodnjih težav; toda le takrat, ko so bile okoliščine kriminogene (prisotnost socialne stiske, etnične raznovrstnosti prebivalstva, pogoste selitve prebivalstva).

Avtorji opozarjajo (Wikström, Oberwittler, Treiber, Hardie, 2012: 363), da moramo za definiranje določenega območja mesta kot kriminogenega upoštevati tudi število ur, ki jih mladi preživijo v določenem okolju. Kot primer navedejo relativno visoko število prestopkov, ki se zgodijo v šolah, kar bi marsikoga navedlo na misel, da so šole izjemno kriminogena okolja, vendarle pa ob upoštevanju, da otroci v šolah preživijo dobršen del njihovega budnega časa, kriminogenost šolskega okolja ni več visoka. Drug poudarek, ki ga avtorji zapišejo, se tiče kriminogenih okolij in samih prestopkov; avtorji poudarijo pomen posameznikove nagnjenosti k prestopništvu, saj lahko le s pomočjo nagnjenosti v povezavi s kriminogenostjo okolja napovemo, ali po posameznik izvršil prestopniška dejanja, ali ne.

Teorija SAT in raziskava PADS+ sta za slovensko okolje zelo zanimivi, saj upoštevata širok nabor prestopkov, od blagih do hudih, v različnih okoljih. V letu 2011 smo raziskovalci Fakultete za varnostne vede na podlagi PADS+ izvedli študijo dveh starostnih skupin, in sicer dvanajst – in šestnajstletnikov (n=818), ki smo jih anketirali in z njimi tudi opravili intervjuje. Rezultati so pokazali, da je bilo število prestopkov na vseh področjih (razen pri nasilniškemu vedenju in prižiganju ognja na nedovoljenih mestih) večje pri srednješolskem vzorcu, prav tako je bilo prijavljenih pri srednješolcih več prijavljenih primerov pitja alkohola do opitosti. Dvanajstletniki v našem vzorcu niso poročali o uživanju drog, medtem ko je kar 25,7 % ali 105 srednješolcev iz našega vzorca poročalo o tem, da so v letu 2010 uživali druge.

Tudi izsledki intervjujev kažejo na to, da šestnajstletniki preživijo več časa ob druženju z vrstniki v okoljih, ki bi jih lahko označili za kriminogena (parki, ulice, klubi in lokali ponoči) in so zaradi tega poročali o primerih prestopkov /

viktimiziranosti, vendar je bilo takih primerov v našem srednješolskem vzorcu premalo, da bi lahko na njihovi podlagi skleпали na celotno populacijo.

Literatura:

Wikström, P-O H. (2006). Individuals, settings, and acts of crime: Situational mechanisms and the explanation of crime. P-O H. Wikström in R. J. Sampson (ur.): *The explanation of crime: Context, mechanisms and development*, 61–107.

Wikström, P-O H., Treiber, K. (2007). The role of self-control in crime causation: Beyond Gottfredson and Hirschi's General Theory of Crime. *European Journal of Criminology*, 4(2), 237–264.

Eva Bertok

Matjaž Regovec: The promiscuity papers

(Spisi o promiskuiteti). Fischer King Press, Canada 2011, 81 str.

Drobna knjižica psihoanalitika M. Regovca nas spomni, da sva M. Kobal in D. Križnik pred 42 leti obravnavala promiskuiteto med socialnopatološkimi pojavi v sedaj že klasični knjigi slovenske kriminologije (*Bavcon L, Kobal M, Milčinski L, Vodopivec K, Uderman B. Socialna patologija, Mladinska knjiga, Ljubljana 1969:142-58*). Za ponovno razpravo o tem pojavu bo koristno, če naša takratna spoznanja soočimo z razmisliki predstavnika ene izmed psihoterapevtskih šol, v jungovski analizi promiskuitete.

Regovec je dvema skupinama psihoterapevtsko usmerjenih oseb na seminarjih (v Sloveniji na Rogli, v Srbiji v Beogradu) zastavil vprašanje, kako z eno besedo ocenjuje pojav promiskuitete v družbi. Odgovorov je bilo veliko in bili so raznoliki. Za opredelitev promiskuitete jih je mogoče povzeti z naslednjimi oznakami: ločitev, izbor, trpljenje, nesposobnost določiti meje, zmeda, odvisnost, notranja praznina, iskanje varnosti, osamljenost, nesrečnež, beda, nezrelost in grešnost. Vse te oznake povedo, da promiskuiteta ni samo zadeva spolnosti, marveč je hkrati globok psihološki pojav.

Definicija promiskuitete se tudi po 42 letih ne razlikuje od tiste, ki jo uporabi avtor s pomočjo Websterjevega slovarja: druženje s spolno zrelo osebo (moško in/ali žensko) brez razlikovanja z drugimi, velikokrat za kratko časovno obdobje in

obrobno. Osebe v odnosih s partnerjem istega ali nasprotnega spola ne upoštevajo stalnosti in družbenih meja, spolni odnosi so svobodni oziroma neurejeni, večkrat čezmerni in z večjim številom partnerjev.

Promiskuiteta je zaznaven pojav v družbi. Po obsegu se ni kaj dosti spremenila – če se sploh kaj je – od zapisa S.C. Kinseyja in sodelavcev iz leta 1953. Takrat je Kinsey med drugim ugotovil, da naj bi bili zunajzakonski spolni stiki v bistvu promiskuitetni: "razvrstitev promiskuitetnih moških po slojih pokaže, da so pri ekonomsko in kulturno diferenciranih takšni stiki sporadični, omejeni na enkratni ali nekajkratni spolni stik z eno samo žensko, večkrat vezani na zunanje okoliščine (potovanja, dopuste). Redneje so promiskuitetni moški iz nižjih slojev prebivalstva."

Prostitutke naj bi po Kinseyju poskrbele za promiskuitetne moške v 8 – 15% primerov. (*Kinsey AC, Pomeroy WB, Martin CE. Sexual Behavior in Human Male, Saunders, Philadelphia and London 1953: 584-9*) Ni pa podatka o predzakonskih spolnih stikih ali tistih, ki se nato ne nadaljujejo v zakonski zvezi in bi jih po definiciji lahko ocenili za promiskuitetne.

Enako velja tudi za ženske. Del predzakonskih spolnih stikov je tudi pri njih promiskuitetnih. Točnejšega števila pri

Kinseyu ni razbrati, podatke je omejil na poročene ženske. Med osebami, starejšimi od 25 let in z višjo izobrazbo, jih je le nekaj več kot med osebami iste starosti, a z nižjo izobrazbo. Končno, Kinsey poudarja sporadičnost, občasnost in nerednost zunajzakonskih stikov pri večini žena. (*Kinsey AC, Pomeroy WB, Martin CE, Gebrard PH. Sexual behavior in the Human Female, Saunders, Philadelphia and London 1953:291*)

Po novejših podatkih iz l. 1987 dr. Patricia Cornesa naj bi bilo promiskuitetnih 8% odraslih moških in 3% odraslih žena. Promiskuitetna naj bi bila menjava partnerja na 3 mesece ali pogosteje (*Google: geslo promiskuiteta*). Pogled lahko usmerimo na podatke najnovejšega datuma: v italijanski raziskavi, ki jo objavlja tednik Gente, v 38. številki dne 18.09.2012 piše, da je od 800 odraslih žensk iz vseh italijanskih območij, uporabnic interneta ("internaute"), imelo 7,3 % spolni stik z drugo žensko, 6,1% pa so imele spolne stike z več partnerji. Še višji so odstotki žensk, ki so imele erotične fantazije: 33,5 % respondentk bi si želelo seksualnih stikov z več partnerji, 25,4 % pa z drugo žensko (raziskovalec Renato Mannheimer, www.agcom.it). Če so, kar zadeva uporabo posameznih spolnih praks, razlike med italijanskimi pokrajinami, pa so spolni stiki z večjim številom partnerjev ali z drugo žensko enako pogosti v vseh italijanskih pokrajinah.

S tem pa nikakor ni izčrpan celoten pojav: ni podatka o promiskuitetnih homoerotičnih moških (po izkušnjah jih je kar veliko) in istospolno usmerjenih ženskah. Velja prepričanje, da promiskuiteto vsi prepoznajo, vendar jo je težko natančno opredeliti oz. pojasniti. (*Google: geslo promiskuiteta: Dragana Miletić*).

Omenjena knjižica nas spet sili k razmišljanju o etiologiji promiskuitete. V "Socialni patologiji" so bila ta razmišljanja dokaj skromna, nepravilno usmerjena le v promiskuitetno vedenje deklet in žena, promiskuitetni moški pa je bil nekako samo-umeven. Opravičevale naj bi ga arhaične nagnonske sile v njem.

Oprimo se na razmišljanje avtorja knjižice o promiskuiteti, ki za sodobnost predvideva pomembne spremembe v seksualnem vedenju znatne večine, kar seveda velja za judovsko krščansko kulturo. To vedenje je v mnogih pogledih detabuirano. Ko se zrušijo tabuji, nastane praznina, ki pomeni tudi stanje zmedenosti in dezorientacije. Povezave v medčloveških odnosih so porušene. Opozarjajo na motnje v primarnem odnosu mati-otrok. Eden izmed odgovorov udeležencev seminarja na Rogli dobro označuje to stanje in promiskuiteto kot *nadomestilo* izgubljenega ali nepopolnega primarnega odnosa.

Avtor knjižice išče razlago za promiskuitetno vedenje – skladno s spoznanji svojih učiteljev v psihoanalizi – tudi v starogrških zgodbah in mitih, ki v njegovih psihoanalitičnih

orientaciji predstavljajo *arhetipe*. Te tudi v drugačni psihoterapevtski usmeritvi razumemo bolj racionalno, vezano na možgansko dejavnost, kjer posamezna možganska žarišča generirajo sublimirana doživljanja in njim ustrezna občutja. Oblikujemo jih v besede in/ali predstave. Avtor postavi v ospredje zgodbi o Saturnu, v grščini Kronosu, ter Jupitru, v grščini Zeusu, ki sta promiskuitetna na značilen način: poiščeta si spolnost brez obveznosti in odgovornosti. Takšna promiskuiteta psihodinamično ne reši ničesar razen gole zadovoljitve biološkega nagona. Oba arhetipa sta po dinamični zakonitosti prisotna v nezavednem življenju človeka, ne oziraje se na dobo in čas. Avtor le psihoanalizira dve osebi, ki – po njegovem – to ugotovitev potrjujeta.

Predstavi še en pomemben vidik promiskuitete. Spet poišče podlago v starogrškem mitu Ojdipa, ki je ubil svojega očeta, ne da bi vedel, kdo je, in poročil svojo mater Jokasto. Ko mu bogovi razkrijejo resnico, se oslepi. Opiraje se na arhetipski pomen mita avtor označuje promiskuiteto kot konkretizacijo (psihološkega) *incesta*. Tem razmišljanjem dodamo še veljavno usmeritev psihoanalize, da promiskuiteta sicer zmanjša tesnobo, a pomeni tudi obrambo pred *paranojo*. Jupitrova promiskuiteta, po svoji naravi biseksualna, z ugrabitvijo prelepega dečka Ganimedea skriva še nevarnost *pedofilije* in obrambo pred njo... To nas vodi ne le k psihopatološki, marveč tudi h kriminološki dimenziji promiskuitete.

Iz zgoraj navedenih razlogov ne bi mogli pritrditi splošno veljavnemu mnenju, da je promiskuiteta zgolj osebna stvar udeležencev in da posebni družbeni premisleki niso na mestu. Ugovor tistih, ki zagotavljajo, da je promiskuiteto mogoče razumeti tudi kot "odvisnost od seksa", je treba stvarno in interdisciplinarno pretehtati. Klinične izkušnje opozarjajo v tem pogledu na previdnost.

Že pred 42 leti smo se v "Socialni patologiji" spraševali, ali naj promiskuiteto sploh štejejo med socialnopatološke pojave. Po toliko letih bi jo radi razbremenili kakršnekoli "patološkosti" in ji dali mesto med sproščenimi oblikami sodobnega spolnega življenja. A v vedrino pričakovanj sta z vso močjo zasekala dva pojavi: epidemija virusa HIV in široka uporaba t.i. "plesnih" drog (Bojan Dekleva), predvsem med mladimi.

V "Socialni patologiji" smo promiskuiteto povezali z epidemijo spolno prenosljivih boleznih in s številčnostjo razvez. Dodatna obremenitev družbenega življenja z epidemijo virusa HIV in širšim uporabljanjem drog je zanesljivo povečala njegovo disfunkcionalnost. Z disfunkcionalnostjo bi promiskuiteto bolje opredelili, kot če jo obtežujemo s socialno patologijo. Potrebno bi bilo posebno raziskovanje, da bi razumeli vpliv omenjenih dveh nedavnih obremenitev pojavi promiskuitete, njeno morebitno naraščanje in morda, zaradi nevar-

nosti okužbe z virusom HIV, vsaj delno upadanje. Epidemija HIV sodi v zdravstvo, a ima silovite družbene posledice. Sprememba vedenja pod vplivom amfetaminskih drog ima svojo vzporednico tudi v promiskuiteti. Ta pa usmerja svoje silnice v povratni smeri. Preventiva in nadzor nad drogami ter njihova uporaba sta v temeljih omajana in silita čez rob v družbeno patologijo in kriminaliteto.

V "Socialni patologiji" smo šteli razveze za enega od dokazov, da promiskuiteta zasluži uvrstitev med socialnopatološke pojave. Če se vrnemo k statističnim podatkom, ki jih je v knjigi navajal B. Uderman, smo lahko našli v Sloveniji v letih 1960-1964 povprečno 1571 razvez na leto. Za leto 2010 navaja državna statistika 6.528 porok in 2430 razvez (*Google*), torej nesporno povečevanje ločitev. Ni seveda uporabnega podatka, koliko je med razveznimi razlogi prav promiskuiteta enega ali obeh v paru, torej (medsebojna) "nezvestoba". Vendar povečano število razvez zanesljivo povečuje stanje družbene disfunkcionalnosti.

Pri disfunkcionalnih pojavih v družbi opozarjamo na preventivo. Po pričakovanjih avtorja knjižice je ta v psihoanalizi. Razmerja so že kvantitativno neugodna: odgovornih psihoterapevtov je (pre)malo, promiskuitetnih oseb preveč, pa še odpori pri mnogih izničijo pomisel na terapijo. V "Socialni patologiji" smo pred 42 leti zapisali: "Vsekakor se zdi, da je preventivno najbolj pomembna odkrita in razumna spolna vzgoja". Razpravljanje o spolni vzgoji v našem času, posebej še o parapsihoterapevtskih oblikah svetovanja parom in/ali zakoncem (z določeno stopnjo uspešnosti) presega ta zapis in pomen predstavljene knjižice.

Miloš F. Kobal